

ROGINER Oszkár

Zentrum für Südosteuropastudien

Graz, Austria

rogoxar@gmail.com

MORAVICAI SZÉPIRODALOM

Adalékok Bácskossuthfalva sajtótörténetéhez

A tanulmány azokat a Bácskossuthfalván/Ómoravicán megjelenő, magyar nyelvű, szépirodalmi szövegeket és publicisztikát is tartalmazó (ifjúsági) lapokat ismerteti az 1945 és 1992 közötti időszakban, amelyek művelődési és művészeti orientáltak, de csak helyi terjesztésűek voltak. A rövid sajtótörténeti áttekintést így két kiadvány, a *Vándorbot* és az *Echo* feldolgozása követi. Elsősorban az áll középpontban, hogy miként alapították ezeket a lapokat, mik voltak a szerkesztési irányvonalak, és hogy az adott periodika milyen körülmények között szűnt meg, illetve miért nem lett folytatása. A célkitűzések egyike emellett a korabeli művelődéspolitikai, művelődés-, művészet- és sajtótörténeti folyamatoknak való megfeleltetés, valamint az adott periodika elhelyezése a jugoszláviai magyar művészeti világok és együttműködési hálózatok összefüggésrendszerében. Különösen fontos emellett azon egyéni és kollektív szereplők feltérképezése, akik a kisperiodikákat alapították, valamint akik közreműködtek a rövid megjelenés során.

Kulcsszavak: Moravica, Ómoravica, Bácskossuthfalva, *Vándorbot*, *Echo*, sajtótörténet, Jugoszlávia

Sajtótörténeti áttekintés

A Moravica/Ómoravica/Bácskossuthfalva néven ismert település sajtótörténetileg sokban függött a közeli Topolyától, amelynek egyrészt közelsége, másrészt a nagyobb horderejű lokális hírek ritka, esetleges és alkalmi jellege, harmadrészt az ezért a híryanagért fizetni tudó helyi fogyasztói réteg hiánya miatt a dualizmus korából nem tudunk helyi alapítású sajtóorgánumról. A két világháború között viszont létezett egy rövid életű, a helységnevek hivatalos elnevezése miatt *Stamoravicai Vasárnap* című hetilapja. Főszerkesztője Jeszenszky Ferdó, szerkesztője Bajsai István, felelős szerkesztője pedig

Zsorzs István volt. Első száma 1929. június 2-án hagyta el a nyomdát, és 1929. július 28-áig összesen kilenc száma jelent meg. Az igazsághoz hozzátartozik viszont az is, hogy Jeszenszky Ferdó 1929-ben, a királyi diktatúra bevezetése után egy sor kormányhű lapot indított Topolyán, Feketicsen/Bácsfeketehegyen és Ómoravicán/Bácskossuthfalván. Az újvidéki és a szabadkai lapok pedig ekkor fel is hívták olvasóik figyelmét arra, hogy Jeszenszky Ferdó nem a kisebbségi érdekeket képviseli, hanem a Nikola Pašić által vezetett népi radikálisok álláspontját, és hetilapja is ennek fényében olvasandó.

A második világháborút követően a helyi érdekeltségű hírányagot a *Magyar Szó* topolyai mellékletében találjuk. Emellett viszont a *Vándorbot* és az *Echo* képviselőjében két olyan művészeti és művelődési kisperiodikát is számon tarthatunk, amely a községi határokon minden tekintetben túlmutató művészeti tevékenységről tanúskodik. Továbbá meg kell említeni a Moravicai Ifjúsági Klub egyszer megjelent, *Tudósító* címmel kiadott közlönyét a nyolcvanas évek végéről, valamint az iskolai periodikák közül az Id. Kovács Gyula Általános Iskola által kiadott *Pajtás* című diáklapot is.

Vándorbot

Az első, irodalommal foglalkozó ifjúsági periodika az 1966 végén megjelent *Vándorbot* című lap volt. Fő- és felelős szerkesztőként Tóth László jegyezte, a szerkesztőséget pedig olyanok alkották, mint Balogh István (a harmadik számtól), Bancik István, B. Varga László, Lódi Gábor, Méhes Béla és Vankó Gergely. Műszaki szerkesztőként Varga Sándor működött közre. A havi periodicitásra tervezett lapot a helyi újságárusoknál és az Ifjúsági Otthonban lehetett megvásárolni. Az induló időszaki kiadvány körüli első hivatalos megbeszélésre a Szocialista Ifjúsági Szövetség Helyi Választmányának év végi értekezletén került sor. Az első számnak minden valószerűség szerint nyoma veszett, tartalmáról és a folyóirat alapításának körülményeiről így csak a *Magyar Szó* hasábjairól értesülhetünk. Címét illetően Méhes Béla a következőképpen nyilatkozott Matuska Mártonnak 1967-ben: „A tollforgatónak szánjuk támaszul a lapot, mint vándornak a vándorbotot.”¹ A cím egyben utal arra is, hogy a Jugoszláviában megjelenő helyi terjesztésű lapok zömével ellentétben a *Vándorbot* egy kizárólag magyarul (és nem két vagy több nyelven) megjelenő folyóirat volt. Ezekben az évtizedekben ugyanis gyakori jugoszláv megoldásként, általában olyan semleges címelek kísérleteztek, amelyek több nyelven is megegyeztek, vagy egy idegen szó felhasználásával elkerülték a korabeli, nyelvi-etnikai szerkesztési elvárásokat.

---

1 Matuska Márton: Irodalmi újság Moravicán. *Magyar Szó*, 1967. jan. 5. 4.

Így volt ez a topolyai *Anonymus*, a zentai *Mi* és *Scarabeus*, a kishegyesi *Mozaik*, vagy a temerini *Vízió*, de a nagyobb, országos terjesztésű szerb és horvát ellen-téteket átívelni hivatott ifjúsági, kulturális vagy művészeti folyóiratok esetében is (*Gledišta*, *Indeks*, *Iskra*, *Polet*, *Praxis*, *Quorum*...). A *Vándorbot* szerkesztősége ezzel szemben egy nehezen fordítható, szerbül nehezen kiejthető cím mellett döntött, ami a későbbiekben szintén szemet szúrhatott.

Az első szerkesztőségi ülés, valamint a folyóirat első számának összeállítása 1966. december 11-én zajlott, a *Vándorbot* első száma pedig az év végén látott napvilágot 300 példányban, amiről a *Magyar Szó* is beszámolt.² A folyóirat első két számát kézi körforgó sokszorosítón (sapirográfon) nyomtatták a helyi iskola nyomdájában, és három fiatal szerző egy-egy írását tartalmazta. A második szám, szintén hat szerző írásával 1967 januárjának első felében jelent meg, hasonló módon. A lapszámhoz Tóth László írt előszót, majd Bancik István, Tóth B. László, Tóth Gizella, Vankó Gergely és Varga Sándor következtek. Utóbbi készítette az illusztrációkat is.³ A kezdeti sikerek és a viszonylag liberális művelődéspolitikai körülmények miatt a szerkesztőség a harmadik számhoz már a nagyobb példányszám és a terjesztés határainak kitágítása jegyében fogott hozzá. Egy sokkal későbbi interjúban Tóth László így emlékezett vissza a lapszám közvetlen előzményeire: „Csubela Ferenc, a Szocialista Szövetség topolyai választmányának elnöke elvitt a verbászi nyomdába, és bemutatott az igazgatónak. Megállapodtunk, hogy lapszámonként egy-két liter pálinkáért és egy kiló dohányért kézi szedéssel kinyomtatják a lapot, 1500 példányban. A képek nyomtatásához szükséges kliséket a Forum nyomdájában készítettem, baranyai borral fizettem. A lapot magam terjesztettem az akkor még létező, moravicai központú, de vajdasági jellegű, általam vezetett Egyetemisták Klubjának 400 tagjának segítségével.”⁴

Ebből a visszaemlékezésből egyrészt az vonható le, hogy míg a lap köré gyűlő fiatalok a munkához, ha nem is a legletisztultabb szerkesztési koncepcióval, de jelentős optimizmussal álltak hozzá, addig a környék döntéshozói, bár segítőkészek voltak, nem tekintették komoly kezdeményezésnek egy vidéki, ifjúsági irodalmi periodika alapítását. Másrészt, amennyiben pillantást vetünk az olyan sajtóorgánumok alapítási körülményeire, mint a *7 Nap*, az *Ifjúság Szava* vagy a *Szabad Vajdaság* (későbbi *Magyar Szó*), az intézmény hatókörének, székhelyének és támogatásának kijelölésére, valamint az ezt övező szigorra, akkor nyilvánvaló, hogy a *Vándorbot* esetében a helyi pártkörökben egy rövid életű kezdeményezésre számítottak. Ilyen értelemben ahhoz képest, hogy egy szinte

2 Uo.

3 Megjelent a *Vándorbot* második száma. *Magyar Szó*, 1967. jan. 18. 16.

4 Fekete J. József: Volt egyszer egy *Vándorbot*. *Magyar Szó*, 2017. jún. 17–18. 26.

minden mérhető dokumentáló, adminisztratív útvesztőiről ismert rendszerről volt szó, az a *Vándorbot*nak vajdasági periodikaként való felfejlesztéséhez egy meglehetősen informális módon, az érintettek alanyi döntésének szintjén járult csak hozzá. Amikor viszont a periodika már önálló témaként a szélesebb nyilvánosság része lett, majd ebből kifolyólag hivatalos művelődéspolitikai és anyagi támogatásra is szükség lett volna, akkor pontosan ezek az informális kezdetek bizonyultak elégtelen alapnak.

A *Vándorbot* viszont ettől a harmadik számtól már vajdasági jellegű, és ilyen értelemben regionális terjesztésű is szeretett volna lenni, ami már az Újvidéken és részben Szabadkán központosított művészeti világoknak, továbbá az onnan irányított kultúrpolitikai struktúráknak is szemet szúrt.⁵ A lap harmadik száma mindazonáltal egy ambiciózus programcikkkel indított. „A VÁNDORBOT harmadik száma új köntösben jelenik meg: nyomdában készült el, vajdasági jellegget kapott. A szerkesztőség úgy véli, hogy a vajdasági fiataloknak kevés lehetőségük van az irodalmi induláshoz, a kezdő szárnycsapások megtevéséhez. Ezért határoztuk el, hogy a lapot kibővítjük, hogy nemcsak a moravicai fiatalok írják – akik különben a megindítást kezdeményezték, hanem helyet adunk minden fiatal tollforgatónak, akinek kedve van az alkotáshoz.”⁶

Ehhez a szerkesztéspolitikai irányultsághoz kapcsolódik a második oldalon levő felhívás is, amely tartományi szintű közreműködésre szólította fel azokat a fiatal tollforgatókat, akik szépirodalmi szöveget küldenének a következő (egyben utolsó) számba. A láthatóan tehetségápolásra hangsúlyt fektető szerkesztési elvek egyrészt szakmai segítséget ajánlottak a kezdőknek, másrészt pedig ugródeszkaként szerettek volna szolgálni a nagyobb terjesztésű, komolyabb szaktekintélyek bizalmát élvező jugoszláviai magyar irodalmi, művészeti, kritikai folyóiratokhoz. A *Magyar Szó* ennek fényében, többek között a *Vándorbot* vajdasági jellegére hivatkozva írt arról, hogy egy ilyen felelősség felvállalásához, továbbá egy irodalmi periodika sikeréhez a fiatalok lelkesedése és a szerény anyagi juttatások nem elegendőek, emellett viszont arra is felhívta a figyelmet, hogy inkább arra kellene törekedni, hogy a lap valamilyen esztétikai mércéknek is megfeleljen (Becker 1982, 24). Ekkor viszont már láthatók azok az érvek, illetve az a szembenállás is, amely a *Képes Ifjúság* kapcsán majd az utolsó számban megszövegezésre is kerül. Nevezetesen az, hogy a korabeli, központosított döntéshozásnak inkább az felelt volna meg, ha egy olyan újvidéki diáklapba érkeznének szövegek, amely része a művelődéspolitikai hierarchiának, ebből kifolyólag egyrészt jól definiált célközönsége van, másrészt pedig megfeleltethető a hivatalos tartalmi és

5 Művészeti világokért lásd: Becker 1982, 24.

6 A harmadik szám elé. *Vándorbot*, 1967. 3. 1.

formai követelményeknek, és a helyben dolgozó munkatársi körből kifolyólag felügyelni is könnyebb, mint egy vidéki, helyben szerkesztett, de tartományi szinten terjesztett periodikát.

A folyóirat fiatal, kezdő szerzőinek az illusztrációs anyagért és kéziratokért cserébe szakmai segítséget, figyelmet és publikálási lehetőséget ajánlott fel, hosszú távon pedig összeköttetést is a nagyobb példányszámú, országos terjesztésű irodalmi folyóiratok szerkesztőségeinek szakembereivel. Nem mellékes, hogy az *Új Symposion* által 1965-től már létezett egy vajdasági, sőt a későbbiekben belföldi és külföldi együttműködési hálózataival azt is meghaladó folyóirat, amely alapvető célkitűzése szerint a fiatal, kísérleti jellegű irodalmat és társművészeteket képviselte. Emellett, ugyanennyire fontos az is, hogy a lap addig *Symposion*ként annak a *Képes Ifjúságnak* a melléklete volt, amely az önállósodás után – legalábbis elvben, rovatszerűen – középiskolai sajtóorgánumként felvállalta a fiatalok tehetséggondozását. A harmadik számtól ambíciózusabban szerkesztett *Vándorbot* így vidéki periodikaként arra vállalkozott, hogy az akkor még szintén profiljukat formáló két újvidéki lap mellé, lényegében azok pozícióját és legitimitását megkérdőjelezve, konkurens időszaki kiadványként álljon a sorba.

A 4–5. duplaszámból ítélve a felhívás sikeresnek bizonyult, a folyóirat hatóköre mindazonáltal lokális maradt. Bár találkozunk néhány olyan szerző nevével, akik nem tartózkodtak életvitelszerűen a községben, a terjesztést illetően nem tudni, hogy néhány környező településen kívül milyen messzire sikerült eljuttatni. Az utolsó számban jelentkezett verssel például a zentai Balogh István és Vicei Károly, akik azelőtt és azután is aktívan kivették részüket a zentai irodalmi mező folyamataiból. Mellettük megjelennek a később nemzetközi jogi pályára került Szalma József, aki ekkoriban a *Képes Ifjúságban* és az *Új Symposionban* is időnként publikált, a néprajzkutató Lábadi Károly, továbbá a költőként ismert Cs. Simon István és Utasi Mária is. Ugyanakkor, helyi fiatalemberek itt közölték első versei egyikét Vankó Gergely későbbi buddhista filozófus is.

A harmadik szám, amely a kiterjedtebb, regionális közreműködést bejelentette, Szeles Károlytól közölt egy sokatmondó illusztrációt. Az ekkor már ismert karikaturista és könyvillusztrátor a *Magyar Szó* munkatársaként küldött rajzot a kiadványnak. A címlap alsó harmadát elfoglaló illusztráció egy, az oldal bal oldalán álló „vajdasági irodalom” feliratú tábla felé haladó babakocsit ábrázol. Jelzésértékű, hogy a szókapcsolatból óvatosan kihagyták a „magyar” jelzőt, amely a kor művelődéspolitikai zsargonjának egy állandósult, kiemelkedően fontos és gyakran használt szintagmája volt. A többi folyóirathoz képest a *Vándorbotban* nem közöltek szerb nyelvű szöveget, és szerb nyelvű testvérlapja sem volt. A szerkesztéspolitikából viszont – ahogy a többi időszaki kiadványból sem – nem hiányoztak a nemzetköziségre, többnyelvűségre, multikulturalizmusra

utaló jelzők, amelyeket természetesen az ifjúsággal és a szocialista jövőképpel hoztak asszociatív összefüggésbe: „azon szorgoskodunk, hogy részünk legyen a szocialista ember – egyén – megformálásában”.⁷ Ezt a kijelentést, valamint azt, hogy a karikatúrán levő fiatalok balra tolják a babakocsit, erősíti továbbá az is, hogy a „Vándorbot” feliratú pokróccal betakart csecsemő bal öklét erősen összeszorítva halad előre. A politikai jelentéshalmazok által dominált szocialista szimbolikához tartoznak a korosztályokhoz kötődő jelzők is. Míg a lap jobb alsó sarkában álló idősebbek – bár követik a fiatalokat – lassan haladnak zárt vagy lesütött szemekkel előre, addig a kocsit toló ifjúság láthatóan nyílt szemekkel feszül a munkának. Mozgásuk sebességét pedig a vétagok köré húzott, feszültséget is jelölő vonalak ábrázolják. Az ehhez a munkához szükséges, magában a folyóiratban, de a *Magyar Szóban* is ismételten felbukkanó anyagi támogatást pedig a jövő felé igyekvő babakocsi kerekein látható „DOTÁCIÓ?” felirattal hozzák az olvasó tudtára.

A fekete-fehér kivitelezésű, nagy formátumú lap célirányosan művészeti folyóiratként indult, és ennek megfelelően jól el tudták helyezni az illusztrációkat is. A műszaki szerkesztésért felelős Varga Sándor mellett például olyan fiataloknak is teret engedtek, mint Lódi Gábor, Barta József és Rác János. A portrék, továbbá az arcéleket természetűen bemutatni kívánó rajzok így elsősorban a *Magyar Szóban*, a *Dolgozóknak* és a *7 Napban* szokásos gyakorlathoz kötődnek, amely még az ötvenes évekből, vagyis a jó minőségű fotóanyag közlési lehetőségeit megelőző korból származik. Ugyanakkor – és ez a *Magyar Szóban* emlegetett esztétikai mércével is összefügg – sok helyütt láthatók még mindig az iskolai ujjgyakorlatnak számító, részleteiben kidolgozatlan vázlatok, valamint a már akkor divatos képregények és a hetilapokban közölt, néhány képkockából álló satirikus jelenetek stílusa is. Emellett viszont olyan absztrakt, antimimetikus, az arányokat és formákat inkább a szubjektív tapasztalatvilágokból merítő illusztrációkat is láthatunk, amely az *Új Symposion* arculatához, valamint az azt megszerkesztő, összeállító Maurits Ferenc életművének korai szakaszához köthető. A *Vándorbot* mindazonáltal többnyire megmaradt a neoavantgárdot megelőző, elsősorban az ötvenes éveket idéző vizuális külsőségeknél, ilyen értelemben a lineáris, balról jobbra, fentről lefelé haladó szövegbefogadásra alapozott tördelésnél. Ehhez kötődik a líra és a próza egyenes vonalakhoz szabott közlése, az oszlopokba rendezés és a szövegkeretek alkalmazása. A lap fejléce is beleillik a korabeli és az azt megelőző évtized ifjúsági és heti sajtójának vizuális világába. Az egyszerű kivitelezésű, vándort ábrázoló logóhoz hasonló mintákat találhatunk a többi, korai 1960-as években kiadott hetilapokban is.

7 A harmadik szám elé. *Vándorbot*, 1967. 3. 1.

A fejléc maga, a folyóiratban közölt többi rajzból ítélve, nagy valószínűséggel Varga Sándor műszaki szerkesztőtől ered, és az ő egyszerű, visszafogott, tiszta vonalvezetésével rokonítható.

Szépirodalmi anyag tekintetében a *Vándorbot* a fiatal irodalom közlési felülete szeretett volna lenni. Elsősorban lírát, prózát, aforizmákat és kritikát olvashatunk benne, miközben láthatóan a rövidebb műfajokra helyezték a főhangsúlyt. A karcolatok, rövidtörténetek és novellák általában az anekdota stilizált, gyakran párbeszédesebb formáját követik, és jó mutatói annak a műfajkeveredésnek, ami egy ifjúsági kiadvány esetében teljesen hiteles és elfogadható. A néhány bekezdés, egyetlen hangulatra, eseményre vagy gondolatra felfűzött cselekmény így szokásos módon érzelmi vagy logikai zavarból indul ki, ami egy gondolatsor vagy tett során megoldódik, esetleg egy csattanóban kulminál. Zárásként, az író néhány sor erejéig sejteti a folytatást. A próza így könnyed, általában szerelmes témát dolgoz fel, amelyben a férfi szerzők a férfi, míg a női szerzők rendre a szubjektum női perspektívájából mozognak a szövegtérben. Az értekező próza és az esszé műfajaival kísérletező szerzők ugyanilyen módon nehezen tudták megragadni a tárgyat, és legtöbb esetben serdülőkori merengések, vagy legfeljebb csupán egy koherens gondolati ív kísérletei maradnak. Témaválasztásukban viszont kitűnő mutatói lehetnek egy olyan változó kornak, amely egy vidéki közösségben akár egzisztenciális töréseket is eredményezhetett.

Mennyiségi szempontból a költészet mindenképpen felülreprezentált a lapban. Többnyire szabadversekkel találkozunk. A rímek és szótagszámok elmaradása elsősorban arra utal, hogy már korántsem azokat a példákat követik, amelyeket még a hatvanas évek első felében a *Híd* közvetített, vagy azokat az irodalmi hagyományokat, amelyeket például a szabadkai *Visszhang* tekintett példaképnek az ötvenes évek közepén. A lírai anyag közlői ilyen értelemben láthatóan a korabeli kortárs költészetet tekintették követendő mintának. Több tekintetben is fontos a középiskolások körében nagy példányszámban forgalmazott *Képes Ifjúság* és az azt megelőző *Ifjúság*, valamint azok hatástörténete. Az első esetében elsősorban Varga László (1961–64) és Varga József (1964–67), míg a második esetében Varga Miklós (1967–68) főszerkesztőségére kell gondolni. A *Vándorbot* lírai anyagának – ahogy a Zentán 1968 és 1970 között megjelenő *MI*nek is – irodalmi és vizuális nyomvonalra ilyen tekintetben leválaszthatatlan egyrészt az 1961 és 1964 között megjelenő *Symposion* melléklet stilisztikai, retorikai és művészetfilozófiai újításaitól. Ugyanakkor tematikai és világnézeti tekintetben sem hanyagolható el a hatvanas években még liberális és haladó értékrendet közvetítő *Ifjúság* és *Képes Ifjúság* hatása. A szépirodalmi anyagon is látható ideológiai felszabadulás így egyrészt a nyugati filmművészeti és világirodalmi kitekintéseknek köszönhető, valamint annak, hogy sok teret szenteltek

az évtized forradalmi áramlatainak a zene, a szexualitás és a dogmatizmusában ideiglenesen felszabaduló nyilvánosság tekintetében. Ebből a szempontból példaértékű Tóth László *Megmutattam az Istent* című erotikus karcolata, amelyben meglehetősen érzéki módon ír egy templomtoronyban lezajlott nemi aktusról.⁸ Valószínűleg ehhez kapcsolódik a következő szám egyik szerkesztői üzenete is, mely szerint „Írásod megnyerte a szerkesztőség tetszését és apróbb javításokkal használható is, mégsem közöljük, mert már így is az a vád ért bennünket, hogy sokat foglalkozunk szerelmi, szekszuális kérdésekkel! Intim írásod később esetleg sorra kerül.”⁹ Amennyiben átlapozzuk a harmadik számot, akkor viszont valóban egymás után váltakoznak a prózai és lírai közlések között egyaránt a testi vonzódással, a nemi aktussal, érzelmekkel, szerelemmel, vagy férfi-női együttléttel foglalkozó szövegek, ami szintén jól tükrözi egy kor témavilágának felszabadulását. Ugyanakkor azt a politikai feszültségpotenciált is, ami miatt minden valószínűség szerint ez a szerkesztői üzenet megíródott.

A *Képes Ifjúsághoz* való szerves kötődés viszont vegyes érzelmekre is okot adott. Az *Új Symposion* önállósulása után több oldalról, több lapban is kritika érte a fokozatosan profilt váltó és kizárólag középiskolásokra összpontosító *Képes Ifjúság* irodalmi rovatát. Ahogy a hetilap az évek során a jugoszláviai magyar középiskolák sajtóorgánumává vált, az irodalmi oldalak egyrészt megmaradtak a szigorú kritikai hang mellett, másrészt pedig figyelmen kívül hagyták a tehetség gondozást, miközben ezáltal a nevelő szándékú szerkesztési koncepció helyett a kezdőket inkább kirekesztették. Ennek adott hangot Varga Sándor is a *Vándorbotban*. „De vajon az irodalmi oldalakon minden rendben van? Véleményem szerint, minden lelkiismeret-furdalás és érzélgősség nélkül mondhatunk nemet, mert anatómiai bonckésünk pengéje már az első vágásnál kicsorbulna a kritikák és ismertetések »epeköveiben«. [...] Ezzel szemben a szépirodalom ellaposodott, »kissé« a háttérbe szorult. Nem mindig, bizonyos periódusokban. A mérleg meg »játszik«, hol leereszkedik, hol lent marad.”¹⁰ Emellett ehhez kapcsolódik az utolsó szám *Célről, szeretetről* című cikke is, amelyben Balogh István a *Vándorbot* szerepéről és célközönségéről ír, miközben a kezdeményezést egy olyan művelődéspolitikai mulasztás jóvátételeként értelmezi, amely hiátuspótlóként működne a kezdő tollforgatók számára. Ennek megfelelően ebben a cikkben is szóba került a *Képes Ifjúság* irodalmi rovata. „Az újság irodalmi rovata ugródeszka kellene hogy legyen, egy közvetítőállomás, a kezdő tollforgatók felkarolója, de erről szó sem lehet. Arról meg kár beszélni, hogy a Híd, vagy az

8 Megmutattam az Istent. *Vándorbot*, 1967. 3. 11.

9 Szerkesztői üzenetek. *Vándorbot*, 1967. 4–5. 11.

10 Varga Sándor: Csak néhány sorban. *Vándorbot*, 1967. 4–5. 12.

Új Symposion a »kis középiskolásokkal« foglalkozzon. Ha nem tudja feladatát teljesíteni a Képes Ifjúság, akkor ki tegye ezt?»¹¹ Ezt az utat jelölte ki magának a *Vándorbot* szerkesztősége, majd ezután kategorikusan megjegyezte: „*Két célunk van: a megjelenés és egy olvasótábor nevelése.*”¹²

Echo

Az *Echo* című lap első és egyetlen száma 1981 májusában jelent meg a zentai Udarnik nyomdában. A harminckét oldalas, kis formátumú kiadvány fő- és felelős szerkesztője – igaz, csak névlegesen – Kucor Ferenc, szerkesztője pedig – aki a tényleges szerkesztői munkát végezte – Varga Szilveszter volt, míg a szerkesztőbizottság további tagjaiként Bagi Évát, Bordás Károlyt, Györe Gézát és Kiss Valériát kell megemlítenünk. A 2000 példányban megjelent *Echo* egyrészt az 1970-es évek kezdeményezésekben szegény művelődéspolitikai időszaka utáni indítványozásként, másrészt a korabeli kisperiodikák szokásos néhány száz példányával szemben egy határozott és nagyvonalú lépésnek számít.

Érdekes, hogy a többi ómoravicai kiadványhoz hasonló módon, az *Echo* is kizárólag magyar nyelven jelent meg. Ilyen névvel működött ekkoriban viszont egy helyi, szórakoztató zenét játszó együttes, és szerveztek egy ilyen nevű összművészeti tehetségkutatót is, amelynek közlönyeként jelent meg névlegesen a lap. A szerkesztést és a kiadvány mögött álló elképzelést elsősorban Majoros Sándor és Varga Szilveszter alakították ki, akik már azelőtt együttműködtek a helyi irodalmi körben, és másutt is közöltek szövegeket. Varga Szilveszter elmondása szerint a kiadó, vagyis a Szocialista Ifjúsági Szövetség helyi választmánya nem támasztott semmilyen követelményeket, ugyanakkor nem utalt ki tiszteletdíjakat sem azoknak, akik közreműködtek, hiszen az irodalmi lap célja maga a publikálás lehetősége volt. Ugyanakkor az *Echó*hoz ingyen lehetett hozzájutni, és gyorsan el is fogyott, annak ellenére, hogy célközönségnek csakis Ómoravica lakosságát tekintették.

A versre, rövidprózára, helytörténeti esszéire alapozó *Echo* a *Vándorbotot* jelölte meg elődként, és önmagát egy moravicai kiadású művészeti lapként definiálta.¹³ Varga Szilveszter elmondása szerint ugyanakkor nem annyira a *Vándorbotot*, hanem inkább a topolyai *Anonymust* tartották községi művészeti periodikaként szem előtt, és valami hasonlót szerettek volna útnak indítani. Bár magához a *Vándorbothoz* valóban csak utólagosan, községi irodalmi megnyil-

11 Balogh István: Célról, szeretetről. *Vándorbot*, 1967. 4–5. 12.

12 Balogh István: Célról, szeretetről. *Vándorbot*, 1967. 4–5. 12.

13 Varga Szilveszter: Még egy lehetőség. *Echo*, 1981. 5.

vánulásként kötődik, ugyanolyan módon szeretett volna fiatal pályakezdőknek első megmutatkozási lehetőséget biztosítani. Ennek a szükségességére hívja fel az olvasó figyelmét Varga Szilveszter *Még egy lehetőség* című előszava és Podolszki József *Hasznos kezdeményezés* című, a kötet végén található recenziója is. Nem mellékes, hogy Podolszki egyike volt azoknak, akik a *Vándorbotot* a hatvanas években, a *Képes Ifjúságban* a szakmaiság mércéje alapján helyezték el az akkori irodalmi viszonyok között, mert ez vehető észre az *Echo* recenzióján is, amely ugyanilyen módon, tárgyilagosan és mindennemű részrehajlás nélkül mérlegelte a benne található szövegeket. Ugyanakkor Varga Szilveszter és Podolszki József szövege egyaránt része az irodalmi, művészeti és közművelődési mező azon tágabb problémakörének, amely a hetvenes évek legelejétől – részben valódi kérdésfelvetésként, részben a fokozatosan bürokratizálódó politikai elit konzervatív érvrendszerének egyik megnyilvánulásaként – sorozatos sajtóviták formájában a társadalmi nyilvánosság részét képezte. Varga Szilveszter nagybetűs „MEGJELENNI” szava ilyen értelemben kulcsfontosságú, hiszen ezért emelte ő is ki, majd így folytatta: „Erre szüksége van minden alkotónak, hiszen ez a titkolt vagy bevallott, végső cél, a művésszé válás egyetlen lehetősége.”¹⁴ Ebből az előszóból jól kiolvasható a községi szinten kirajzolódó, folyamatosan jelen levő igény, amely másfél évtizeddel a *Vándorbot* megjelenése után is az irodalmi mezőbe való közvetlen belépés problémájaként állt elő, miközben az ifjú alkotók változatlan módon ugyanazzal küzdöttek, és a szerkesztők is ugyanazokat a művelődéspolitikai hiányosságokat diagnosztizálták (Bourdieu 1995). Fiatal, szakmai tapasztalat nélküli szerzőként ugyanis továbbra is meglehetősen nehéz volt olyan periodikákba bejutni, mint az *Új Symposion* vagy a *Híd*, amelyeket ekkor már az egész magyar nyelvterületen és Nyugaton is komoly értelmiségi fórumokként tartottak számon, így magyar művészeti körökben jelentős presztízsértékkel bírtak. Ilyen értelemben, bár mindkét folyóirat meglehetősen nyitott volt, nem a tehetségdondozás szerepét voltak hivatottak betölteni. Ebből kifolyólag viszont, amíg a beválogatott szövegek valóban magas követelményeknek feleltek meg, a szerkesztéspolitikai kitételekből adódóan, a *Képes Ifjúságban* és/vagy a *KMV*-n már bizonyított, és a nagyobb lapokban már gyakorlott szerzők publikáltak. Ebből kifolyólag sokszor érte mindkét szerkesztőséget az a kritika is, hogy kizárólagosan az elitkultúrát képviselik, és egy nagyvárosi, az átlagembertől elidegenedett irodalmat művelnek. Ezt igyekezett egyben kihangsúlyozni és ellensúlyozni is Podolszki József, aki az *Echót* „képzett irodalmárok és a szenvedélyes amatőrök” találkozásának nevezte, és aki emellett a közéletben érvényes, széleskörűen elfogadott jelenségekre olyan kifejezéseket használt,

14 Varga Szilveszter: *Még egy lehetőség*. *Echo*, 1981. 5.

mint a „hivatásos irodalom”, „szakbarbarizmus elharapózása” vagy az „irodal-
márok egyetemi ültetvénytelepe”. A két szöveget egy szerb nyelvű összefoglaló
köti össze, amely azzal, hogy kihangsúlyozta: „olyan hivatásos és amatőr írók
műveit tartalmazza, akik Ómoravica területén élnek”¹⁵, világosan kimondta a
szerkesztés egyik kritériumát, míg a másikat Varga Szilveszter fogalmazta meg:
„Ez nem azt jelenti, hogy minden jelentkező bekerült a közlőnybe, de kevesen
maradtak ki. Elnézőek nem lehettünk, egy vaskosabb kötet kiadásának lehető-
sége se, értelme se nincs. A válogatás alkalmával törekedtünk a jobb alkotáso-
kat figyelembe venni.” Az *Echo* ilyen értelemben úgy kívánt visszhangot kelte-
ni, hogy csak a helyi kreatív és anyagi erőforrásokra támaszkodott, miközben
olyan szabályokat alkalmazott a szerkesztés során, amelyek egy második vagy
harmadik számban nagy valószínűséggel még inkább ki tudták volna használni
a helyi kreatív erőforrásokat.

Szerkesztőként Varga Szilveszter szinte szimmetrikus módon a több verssel
szereplő, kiforrottabb szerzőknek adott elsőbbséget, és így Vankó Gergely került
a periodika élére, míg Vankó-Basa Lenke a végére. A füzet közepe felé haladva,
közvetlenül melléjük, bár még kezdőkként, de egy viszonylag letisztult versnyelv-
vel, kiforrott témavilágokkal a saját és Majoros Sándor szövegeit helyezte. Az ezek
közé ékelt fiatalabb szerzők alkotásai, valamint az érdekes képanyag pedig egy
változó értékű, de egészét tekintve kiegyensúlyozott lapot eredményezett, amely-
nek tartalma, ha „moravicai” tematikus számként került volna az olvasók elé,
a *Képes Ifjúság* irodalmi rovatán, esetleg a *Híd* vagy az *Üzenet* című folyóiraton
belül, nem tért volna el annak átlagos, a nyolcvanas évek elejét jellemző felho-
zatalától. Ilyen értelemben a közölt szövegek témavilága, stilisztikai és poétikai
eszköztára megfelel azoknak a törekvéseknek, amelyek a hatvanas és hetvenes
éveket jellemezték. A versek közül emellett több is jellemző módon az írás aktusá-
val, magával a tárgyiasuló szöveggel vagy az útkeresés egzisztenciális magányával
foglalkozik, miközben így egy perifériális regiszterből, vidéki fiatalembert, annak
sajátos hangján több szerző is a saját ars poeticáját fogalmazta meg. A szöve-
gek tematikai világát ennek megfelelően nem az *Új Symposion*-ban, vagy kisebb
mértékben a *Híd*-ban és az *Üzenet*-ben szokásos nagyvárosi panoráma jellemzi.
Nem találkozunk azzal az életstílussal, világképpel, akadémiai és értelmiségi
pozícióval, amelyet ezek a periodikák részben a szépirodalom, majd a kritika és
az értekező próza által egy még kifejezettebb módon, évtizedeken át képviseltek.
Ezzel szembehelyezkedve inkább a magány, az egyedüllét, az intra-szubjektív
gondolati síkok és a spiritualitás nyugalma kerültek előtérbe. Érdekes, hogy az
Echo nagyrészt verseket közölt, és ilyen értelemben – néhány kivételszerű prózai

15 „Sadrži radove, pisaca-umetnika i pisaca amatera omladinaca, koji žive na teritoriji St. Moravice.”

megmutatkozáson kívül – a lap lényegi vonalát tekintve helyi költők antológiájának is nevezhetjük. A kiadványban szereplő, pályájuk kezdetén levő szerzők jellemző módon rövid szabadverseket közöltek. Mindeközben a több versben is felhalmozódó kérdések, a szövegvilág belső tematikai felbomlása, az ismételen és több szerzőnél is felbukkanó, többirányú bizonytalanságnak hangot adó metatextuális kitérők már nem annyira a művészet optimizmusát hangoztató, a kérdéseket merészen a haladás jegyében feltevő neoavantgárdra támaszkodtak. A szövegvilágokat inkább a posztmodern kételyei, az általános és mindenre kiterjedő zavar, a szélsőséges érzelmek jellemzik. Ez nem tévesztendő össze azzal, hogy kezdő szerzőkkel és még javában kialakulatlan szerzői világképekkel, kiforratlan nyelvi kifejezőképességgel van dolgunk, hanem pontosan az domborodik ki, hogy egy akkor még láthatatlan korosztályként még vidéken is rá tudtak tapintani, és meg tudták fogalmazni azt a korszellemet, amely majd mind a művészetben, mind a politikában a nyolcvanas években egy még láthatóbb formát ölt.

Az *Echo* emellett jó példája annak a krízishelyzetnek, amelyet a jugoszláviai magyar irodalom, először az *Új Symposion*ban, majd valamivel később és más módon a *Híd*ban és az *Üzenet*ben is a nyolcvanas években leküzdött. A hetvenes évek második felének szigorát, a hatvanas évek élénk vitakultúrájával szembenemő dogmatikus, a Jugoszláv Kommunista Szövetség konzervatív ágával megegyező, lényegében azt erősítő érvelési rendszerét, valamint annak állandósult szókapcsolatait olyan művészeti és szépirodalmi sajtó is jellemezte, amely ezáltal erősen korlátozta a formafejlődést, a témaválasztást, a cselekmény tartalmi és a szereplők jellembeli árnyalatait, és ilyen módon majdnem egy egész évtizeden át erősen gátolta a rendszerkritikus szerzői önkifejeződést. Ez majd az 1980-as évek elején változik radikálisan meg, aminek a Sziveri János-féle szerkesztőség felszámolásával komoly következményei is lesznek. Ez a válság viszont vidéken hosszabb ideig tartott, mert nemcsak az újítás lehetőségeit ismerték később fel, hanem a központilag irányított hatalmi szervek a nyolcvanas évek utolsó harmadáig ismét szigorú felügyelet alá helyezték az irodalmi és politikai nyilvánosságot. Az *Echo* ilyen értelemben, bár szinte akaratlanul, de tükrözi azt az érzésvilágot, amely megőrizte a hetvenes évek második felének folytatólagos társadalmi és politikai vákuumát, és amely vidéken majd csak a nyolcvanas évek utolsó harmadában, az államalakulat végső legyengülésével, és ennek megfelelően a hivatalos jugoszláv kultúrpolitika teljes hitelvesztésével számolódott csak fel. Az *Echo* szerzőinek apolitikus, társadalmi problémákra nem reflektáló, hanem a személyes érzésvilágra összpontosító tapasztalatvilága így – bár az *Új Symposion* ekkor már újra elkezdte feszegetni a kimondhatóság határait – azt az irodalmi szocializációt tükrözi, amely az 1970-es években az egész jugoszláviai (magyar) szépirodalmi tevékenységre rányomta a bélyegét.

Újításként hat viszont a fedőlapot tervező Vankó-Basa Lenke munkája. Az évtizedek óta tányérfestéssel foglalkozó művésznek emellett a kiadvány a 26. és 27. oldala között egy általa készített tányér fényképét is közli. A címlap vörös-fekete népművészeti motívumai a jugoszláviai magyar művészeti és társadalomtudományi megújulás törekvéseit is jelzik. Fontos, hogy a politikai szigor alábbhagyásával az évtized végén, valamint a neoavantgárd alkotási gyakorlatának fokozatos lelassulásával nemcsak a képzőművészetben, hanem az irodalomban, film- és színművészetben, továbbá az akadémiai mező kritikai reflexiója terén is a hetvenes évek végén már új tájékozódási pontokra volt szükség. Azon urbánus hagyományok megreformálását kísérelték meg, amelyeket az *Új Symposion* és kisebb mértékben a *Híd* és az *Üzenet* is ápolt, és amely a Sziveri János-féle szerkesztőség munkájával az *Új Symposion*, majd később a többi periodika esetében – elsősorban a líra és a szociográfia által – meg is történt. A fedőlap ilyen értelemben jó példája a hetvenes évek utolsó harmadában kezdődő, majd a nyolcvanas években egyre szerteágazóbb népművészeti érdeklődésnek. Az előző évtizedekkel ellentétben ekkoriban a különböző bácskai, baranyai és muravidéki művésztelepek anyagában – többek között a helyben szervezett 9+1 művésztelep anyagában is – egyre gyakrabban találkozunk a magyar népi kultúra stilizált elemeivel. Emellett egyre több magyarországi és külföldi magyar képzőművész is részt vesz ezeken, akiknek a hatása nem hanyagolható el. Egyre több iparművészeti tárgy, könyvillusztráció és nem utolsósorban a korabeli plakátművészet is merít ebből a hagyományból, de ugyanennek a megújulási folyamatnak a részét képezik a szabadkai Népszínház és az Újvidéki Színház népi építészetre támaszkodó korabeli díszletei is. Az előző évtizedekhez képest szokatlan módon, ugyanígy egy sor olyan falumonográfiával találkozunk, amely külön kitér a település hagyományos építészetére, érdeklődnek a népi épületanyagok és eljárások iránt, de a hetvenes évek második felétől a nyelvjárásokkal és népi szokásokkal is egyre többen foglalkoznak. Ennek megfelelően az ötvenes, hatvanas és hetvenes évek első felétől, egy merőben különböző érdeklődési irány mutatkozott meg abban a művészeti és akadémiai gyakorlatban (például Csorba Bélánál, Jung Károlynál, Ladik Katalinnál, Penavin Olgánál vagy Sziveri Jánosnál), amely az előzőleg lenézett és az ötvenes–hatvanas években alábecsült, inkább csak pejoratív formában használt hagyományos népi tudásban egy, a korabeli világszemléletet megújítani tudó bázist ismert fel. Az *Echo* fedőlapján látható stilizált úri hímzés vörös-fekete motívumkincse olyan újítási kísérletet őriz, amelyre az előző évtizedekben csak kivételszerűen volt példa. Az erdélyi származású Vankó-Basa Lenke népművészeti egyszerűsége épülő borítótervét emellett nyomdatechnikailag és árban sem volt körülményes kivitelezni. A szimmetria elsőbbsége, valamint az alsó széleket és a felső peremet szegélyező, lény-

gében csak a címet keretbe tevő, azt kiemelő organikus formák így egyrészt egy előremutató és hiteles újítás paradigmaváltását, másrészt egy vidéki kisperiodika egyedi, a szélesebb nyilvánosságban is visszhangot kiváltó megoldását őrzik.

Varga Szilveszter elmondása szerint, az *Echónak* nem terveztek folytatást. Titkon mégis reménykedtek abban, hogy felfigyelnek rájuk, és erre több jel is utal. Egyrészt a *Még egy lehetőség...* beszédes című bevezetőben közlőnynek, majd művészeti lapnak nevezik a kiadványt. Ezzel természetesen utalhat évkönyvre, alkalmi kiadványra, valamint a rendezvény művészeti részének szemléjére vagy tájékoztatójára is, viszont egy lap „közlőnyként” való kiadása adminisztratív kiskapu volt több esetben is, és a korabeli sajtótörvény kijátszását szolgálta. Másrészt, nem mellékes, hogy a *Vándorbot* című irodalmi és kritikai folyóiratot tekinti másfél évtizeddel előtti elődjének, és ilyen értelemben nemcsak a lokális művészeti termelés mennyiségére és minőségére utal, hanem arra az igényre is, hogy a helyi ifjúsági művészeti műhelymunka tárgyiasult formában egy sorozatban megjelenő periodikát vesz mintaképül. Harmadrészt, egy korabeli *Magyar Szóban* megjelent cikk is valamiféle folytatásra utal. „A szerkesztésbeli fogyatékoságok, mulasztások ellenére is érdemes odafigyelnünk e csoportmunkára, új termékére, s érdeklődéssel, minősítéssel segíteni kibontakozását.”¹⁶ Mindezek ellenére viszont az *Echónak* csupán egyetlen száma jelent meg. Annak ellenére, hogy a falu művelődésszervezői nem álltak a lap útjába, sőt, támogatták azt, többen – így a szerkesztő, Varga Szilveszter is – idővel Újvidékre távozott, és vagy máshol kezdett publikálni, vagy mással foglalkozni, a helyben maradottak közül pedig, bár második számról különösebb határozottsággal nem volt szó, de nem volt, aki az *Echo* megkezdett útját folytatta volna.

Irodalom

- Becker, Howard S. 1982. *Art Worlds*. Berkeley–Los Angeles: California University Press.
- Bourdieu, Pierre. 1995. *The Rules of Art. Genesis and Structure of the Literary Field*. Stanford California: Stanford University Press.
- Buzek, Antony. 1964. *How the Communist Press Works*. London: Pall Mall Press.
- Kalapis Zoltán. 1994. *A Magyar Szó fél évszázada*. Újvidék: Magyar Szó.
- Simonyi Mária. 2003. *A magyar politikai sajtó története 1918-ig a mai Vajdaság területén*. Tóthfalu: Logos.

---

16 Torok Csaba: Apró fellegvár. *Magyar Szó*, 1981. jún. 25. 8.

Oskar ROGINER

KNJIŽEVNOST IZ MORAVICE

Dodaci istoriji štampe iz Stare Moravice

Članak se bavi sa lokalnom mađarskom (omladinskom) štampom Stare Moravice u periodu između 1945 i 1992 godine, koja je prvenstveno objavljivala književne tekstove i publicistiku kulturne ili umetničke orijentacije. Posle kratkog pregleda te štampe osvrćem se na *Vándorbot* i *Echo*. U centru mog istraživanja su pitanja kako su ova izdanja osnovana, koja im je bila uređivačka politika, u kojim okolnostima je prestalo njihovo izlaženje, i zašto se nije nastavilo sa radom. Jedan od ciljeva je uklapanje ovih periodika u tokove kulturne politike, istorije kulture, umetnosti i štampe, kao i u kontekste umetničkih svetova Mađara u Jugoslaviji i koprodukcijских mreža tog doba. Drugi veoma važan cilj je da se identifikuju one osobe i kolektivi koji su osnovali ova izdanja, i koji su saradivali tokom njihovog kratkog izlaženja.

Ključne reči: Moravica, Stara Moravica, Bácskossuthfalva, *Vándorbot*, *Echo*, istorija štampe, Jugoslavija.

Oszkár ROGINER

LITERATURE FROM MORAVICA

Annex to the press history of Stara Moravica

The article deals with Hungarian (youth) periodicals from Bácskossuthfalva/Stara Moravica in the period between 1945 and 1992, for literature and journalism, which gave a platform for culture and art, but were distributed only locally. Following a brief outline of the history of local press, I describe two outlets, the *Vándorbot* and the *Echo*. The focus is primarily on how these periodicals were established, which were their editing policies, and under which circumstances they had seized to exist, moreover why the publishing process itself came to an end. One of the further aims is to place them in the flows of cultural policies, cultural-, art- and press history, moreover positioning the given periodical in the context of coproduction networks and art worlds of Hungarians in Yugoslavia. It is also important to map out those individual and collective agents, who founded and contributed to these periodicals during their brief time of appearance.

Keywords: Moravica, Stara Moravica, Bácskossuthfalva, *Vándorbot*, *Echo*, press history, Yugoslavia.